

Pil Dahlerup. *Dansk litteratur: Middelalder*. Bd. 1, *Religiøs litteratur*. Bd. 2, *Verdslig litteratur*. København: Gyldendal, 1998. 542 og 438 sider.

Som ene kvinde at ville skrive den danske litteraturs historie på grundlag af selvsyn forekommer at være noget af et vovestykke. Det er ikke desto mindre hvad Pil Dahlerup uforfærdet har kastet sig ud i, og sent på året 1998 forelå den første leverance i form af to bind på i alt knap 1000 sider om litteraturen i middelalderen. Forfatteren er litteraturforsker ved Københavns Universitet med bl.a. en disputats om det moderne gennembruds kvinder og en håndbog i litterær dekonstruktion bag sig; selv nævner hun nykritik, strukturalisme og dekonstruktion som sine væsentligste faglige inspirationskilder (1:37).

Da værket udkom, gav det genlyd i dagspressen og affødte en længere offentlig debat, især om dets videnskabelighed. For en filolog der nyder det privilegium at have daglig omgang med (den dansksprogede del af) den danske middelalderoverlevering, er der ingen tvivl om at Pil Dahlerups middelalder-tour de force mere har karakter af en turisttur end en videnskabelig ekspedition: der fortælles med smittende begejstring om rejsens oplevelser, det ukendte land tages i øjesyn af en iagt-tager med sin helt egne kompetence, og det iagttagne sættes ind i nye sammenhænge; men der opstår fejl, forvekslinger og fatale misforståelser i forbifarten, der sker overspringelser, og visse dybere sammenhænge forbliver uerkendte. Sigtet med det følgende er i første række at dokumentere denne påstand. En grundig bedømmelse af værket som litteraturhistorisk konstruktion gives i *Danske Studier* 1999, 188–97, af de danske litteraturhistoriers historiker par excellence, Flemming Conrad, der til gengæld går på elegante kattepoter uden om den substans hvorom værket handler: dansk litteratur fra middelalderen.

Det er værd at pointere at Pil Dahlerups emne i højere grad er den danske litteratur i perioden middelalderen end den danske litteraturs historie i denne periode. For fremstillingen i de foreliggende to bind er ikke overordnet kronologisk struktureret, og når

hun taler om at litteraturhistorie er “en systematiseret og analyseret fremstilling i kronologisk orden af et udvalg af litterære tekster fra forskellige perioder” (1:40), synes “kronologisk orden” derfor snarest at sigte til enheder der mindst har periodens størrelse. “Periodens størrelse” vil endda ikke sige så lidt i dette tilfælde, idet hun i den ene ende afgrænser middelalderen til året for oprettelsen af ærkebispesædet i Lund i 1103 (eller 1104), i den anden ende til året for reformationen i 1536 (1:43), dvs. samfulde godt og vel 400 år. Højst utraditionelt, men med en karakteristisk forkærlighed for de helt store og meget lidt sigende generaliseringer forsøger hun også at give en litterær definition af perioden, nemlig ud fra hvad der efter hendes mening var de overordnede opgaver for dens digtere: for de religiøse at sige det der egentlig ikke kunne udsiges, Gud, og for de verdslige at legitimere det synlige (og på anden måde sansbare) (jf. 1:45–46). Af samme generelle type er udsagn som “Middelalderen er fuld af skønhedsglæde” (1:95), “Middelalderen er mangfoldig” (1:96), “den autoritære middelalder” (1:484) og “middelalderen er sammensat og mangfoldig” (2:21).

Ligesom middelalderen er bredt defineret, lader Pil Dahlerup den danske litteratur være et omfattende begreb, for så vidt som hun klogelig har valgt ikke alene at behandle den middelalderlitteratur der oprindeligt er skrevet på dansk—havde hun holdt sig til den, havde sagen kunnet gøres anderledes kort af—, men også den litteratur der er oversat til dansk, eller som er skrevet på latin af (formodet) danske forfattere og/eller med dansk emne.

Hvad indholdet af selve begrebet litteratur angår, viser Pil Dahlerup sig ligeledes at have været rundhåndet. Hun har ikke alene villet tage hensyn til det hun forstår ved litteratur i snæver forstand: “eksistentielle problemstillinger udtrykt i et fiktivt univers og i et kunstnerisk udarbejdet sprog” (1:21), men også til tekster med stærkere eller svagere repræsentation af “litterære træk” (i henhold til den snævre definition). Det vil i praksis sige: til tekster der uanset problemstilling og virkelighedsrelation foreligger i et kunstnerisk udarbejdet sprog.

Det kunstnerisk udarbejdede sprog identificerer hun så vidt muligt ved hjælp af den

klassiske retoriks terminologi, også når det gælder tekster der traditionelt regnes for at være af særdeles hjemlig ekstraktion, såsom landskabslove og ballader (folkeviser). Selv om mødet mellem de klassiske termer og de hjemlige tekster let kan virke som et kultursammenstød, er det jo i sig selv et ganske legitimt forehavende, og det har da også fortilfælde. For landskabslovenes vedkommende findes fx en undersøgelse af Paul Victor Rubow ("L'Antique style danois au moyen-âge," *Acta Philologica Scandinavica* 1 [1926–27]: 305–19), der også benytter klassisk-retoriske termer—amplifikation, epifor, hendiadys, kiasme, zeugma m.fl.—, men dog vurderer den beskrevne stil som en slags før-latinsk ædel enfold. Det er vel at mærke netop over for de danske tekster at det retoriske projekt overhovedet lader sig realisere fuldt ud; for størstedelen af de latinske tekster, heriblandt også de der skyldes store retori-kere som Ælnoth og Saxo, er præsenteret (og antagelig som helhed studeret) i dansk oversættelse. Det betyder at al den stil som er bundet til det sproglige udtryk (modsat indhold), normalt vil undslippe beskueren, således fx figurer som de nedennævnte homioptoton og homoioteleuton, delvis også isokolon.

Imidlertid kan det nok diskuteres om der altid ligger en kunstnerisk bevidsthed bag de træk Pil Dahlerup identificerer, og bag de tekster hun omtaler. Trækidentifikationen virker lejlighedsvis i så høj grad som et mål i sig selv at læseren begynder at fundere på hvorfor fx ikke også de gammeldanske stenbøger er fundet værdige til omtale, eller åreladningskapitlerne i Henrik Harpestrængs lægebog for den sags skyld. For i en af de første kan man finde en fortræffelig similitudo som denne: "Ametistus . . . hauær røthælyk bla lutt. æns uiolæ. oc rosæ" [ametyst har en rødlig blå farve som viol og rose], og i de sidste en udmærket kiasme som denne: "Thæghær wærk ær foræ i howæth. tha scal bloth latæs bakum oc thæghær wærkæn ær bakum. tha scal bloth latæs foræ" [når der er værk fortil i hovedet, så skal blodet lades bagtil, og når der er værk bagtil, så skal blodet lades fortil] (*Harpestræng*, red. Marius Kristensen [København 1908–20], 176, 95).

Et eksempel på et træk som Pil Dahlerup med tvivlsom ret anser for muligt kunst-

nerisk, er inversionerne af typen "1074. Døde Alexander paffue" i den danske *Årbog 1074–1255* (2:92). I betragtning af at denne årbog formodes at have latinsk forlæg (jf. *Danmarks middelalderlige annaler*, red. Erik Kroman [København 1980], 16), og at formuleringer af typen "1201. Obiit Absalon archiepiscopus" er almindelige i latinske annaler (jf. fx Kroman 12–15), er der ringe tvivl om at de pågældende inversioner er afhængige af latinsk annalsyntaks, som subsidiært foreslået af Pil Dahlerup selv (2:92), og uden forbindelse med de inversioner som hun forsøgsvis sammenstiller de danske annalnotitsers med—inversioner af typen "Svaret det jomfru Lucelille", "Drukke de det fæstensøl", der især er kendt fra balladen, og som kun bruges inde i fremstillinger af raske begivenhedsforløb ("fortsættelsesledstilling"). Hvad angår de 2:43–44 omtalte *Colbazannaler*, udpeger Pil Dahlerup af gode grunde slet ingen træk der kunne gøre omtalen berettiget.

Ydermere kan det diskuteres om de retoriske træk altid er rigtigt og præcist defineret, hvilket de selvfølgelig helst skulle være; for som hun træffende siger: "Præcise definitioner åbner . . . øjnene for nuancer" (2:316).

Blandt eksemplerne på tvivlsomt definerede figurer hører de beslægtede homioptoton og homoioteleuton. De forklares som "samme kasus-endelse og samme endelyd ved beslægtede ord" (1:163), men består vel rettelig i henholdsvis "afslutning af på hinanden følgende enheder med ord i samme kasusform (i udvidet anvendelse blot: i samme grammatiske form)" og "enslydende afslutning af på hinanden følgende enheder"—der er altså intet krav om at de relevante ord skal være beslægtede i nogen som helst forstand, hverken etymologisk eller bare ordklassemæssigt (og de eksempler på homioptoton der påberåbes 1:134, hvor fænomenet første gang nævnes, kunne dårligt være mere uheldigt valgt, da det er en serie verber i præsens og verber [uden for participium] jo ikke er modtagelige for kasusbøjning).

I bind 1 om den religiøse digtning, hvor "at sige det usigelige" er gjort til hovedtema (jf. ovenfor), er det hyppigst omtalte retoriske greb ved siden af den rummelige metafor vistnok adynaton (nævnt ca. 35 gange ifølge emneregisteret og fx 1:234 kaldt "den religiøse

mestertrope”). Som retorisk term synes denne neutrumsform af det græske adjektiv *adýnatos* brugt i sin passive betydning “umulig”, idet den normalt dækker en fremstilling af noget fysisk umuligt eller på anden måde utænkeligt—som at en kamel skulle gå igennem et nåleøje, fårene jage ulven eller kirkefædrene gå på knejpe—med det formål at sætte umuligheden eller vanskeligheden af noget andet i relief (jf. først og fremmest H. J. Scheuer, “Adynaton”, i *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, red. Gert Ueding [Tübingen 1992], 1:139–41 [med henvisning til bl.a. Ernst Robert Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, 9. udg. (Bern 1978), 105–8]; Gero von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur* [Stuttgart 1964], s.v.; Richard A. Lanham, *A Handlist of Rhetorical Terms*, 2. udg. [Berkeley 1991], s.v.). Hos Pil Dahlerup finder man rigtignok også *adynaton* brugt om tilfælde hvor det umulige, in casu det umulige at sige, er sat i relief ved fremstillingen af en fysisk umulighed, som fx i den gamle (svensk overleverede) dagvises ord om at hvis alle træer i skoven, alt græs på jorden etc. havde Salomons visdom, så kunne de alligevel ikke tilstrækkeligt udsige Marias dyd, jf. 1:146; men begrebet defineres som “den figur, der udtrykker, at emnet ikke kan udtrykkes” (1:146) og bruges i mange tilfælde om den blotte omtale af det uudsigelige eller bare ikke behørigt sigelige. Således fx 1:223, hvor Ælnoths forsikring om at hans emne—Knud den Helliges (konge)gerning og død—ikke kan beskrives behørigt på grund af hans “ukyndige tunges mangel på veltalenhed”, regnes for eksempel på *adynaton*; et eftersyn af konteksten hos Ælnoth godtgør at der intet egentligt *adynaton* findes i den pågældende passage. Passagen er til gengæld et skoleeksempel på et andet klassisk-retorisk greb som også blev flittigt benyttet i middelalderen: den affekterte beskedenhed (eller sympativindende beskedenhed, jf. bl.a. Curtius 93–95 og Heinrich Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, 3. udg. [Stuttgart 1990], §275). —I betragtning af hvor meget Pil Dahlerup har gjort ud af at være pædagogisk i sin fremstilling, så at hun fx gavmildt oversætter gammeldanske og fremmedsprogede citater, ja, selv engelske bogtitler (som 1:58 “*Knowing and Naming God* [Om at erkende og at benævne Gud]”),

undrer man sig over den sparsomme service over for så svært et emne som retorisk terminologi. En henvisning til et standardværk der kunne forklare—og afhjemle hendes brug af—sjældnere retoriske termer, herunder *adynaton*, havde i det mindste ikke været af vejen.

Kriteriet for hvilke tekster med litterære træk der er udvalgt til den systematiserede og analyserede fremstilling som er projektets kerne, nævner Pil Dahlerup ikke eksplicit. Bogen viser imidlertid at hun har bestræbt sig på at omtale alle repræsenterede genrer (jf. nedenfor om genrebegrebet) og at præsentere alle genrer fyldigt ved repræsentative og/eller interessante tekster. På den måde lykkes det hende at trække adskillige tekster frem i lyset som hidtil har ført en skyggetilværelse i litteraturhistorien, fortjent eller ufortjent. Det gælder fx Anders Sunesens latinske læredigt *Hexaëmeron* med formodet datering til ca. 1200, men først oversat til dansk i sin helhed i 1985, og det gælder mange af repræsentanterne for de religiøse undergenrer mirakel, vision og drøm, hvoriblandt den højst forskelligt vurderede oversættelse af Henrik Susos latinske *Horologium sapientiae* (*Gudeilig Visdoms Bog*) øjensynlig står hendes hjerte særlig nær, muligvis på falsk grundlag, jf. nedenfor.

Ved sin tydeligt encyklopædiske bestræbelse får Pil Dahlerup skabt forventninger hos læserne om en vis form for fuldstændighed. Ud fra den forudsætning forekommer det som en undladelsessynd at en række større og alle særdeles underholdende tekster med upåtvivleligt litterære træk er forbigået i tavshed. Herhen hører bl.a. opbyggelsesskriftet *Sjælens Trøst*—en samling herligt umoralske moralske fortællinger (som nogle tilsvarende norrøne er blevet kaldt) der skal illustrere de ti bud, adskillige med vidtspredte paralleller i den europæiske middelalderlitteratur (bl.a. hos Chaucer). Endvidere to eventyrlige beretninger om landene hinsides Europas sydøstgrænse: dels den populære beretning om englænderen John Mandevilles rejse til fjerne egne af Asien—en beretning der er stykket sammen af stof fra litterære kilder med flere eller færre fabulerende indslag—, dels det fingerede brev hvori præstekongen Johannes af Indien skildrer sit eksotiske rige og utopiske samfund for den byzantinske

kejser Emanuel Komnenos; at der overhovedet har eksisteret gammeldanske tekster af denne type, berøres kun ganske perifert hos Pil Dahlerup (under omtalen af *Lucidarius*, 1:489, 497, 502). Endelig fortællingen om Griseldis, prototypen på hustruen der udholder alt. Ganske vist er der kun overleveret et fragment af denne fortælling; men det omfatter godt og vel halvdelen af historien, og det er vist det eneste gammeldanske eksempel på genren kunstnovelle, tilmed et eksempel der må påkalde sig interesse, også selv om emnet måske hænger en (tidligere?) kønspolitisk orienteret litterat ud af halsen; det har trods alt Boccaccio til (egentlig) forfatter og er bearbejdet på latin af Petrarca, før det blev oversat til nedertysk og derfra til gammeldansk. Blandt enkeltstående kortere tekster af velkendt genre er det først og fremmest digtet "Maria bold" der glimrer ved sit fravær. Siden Ernst Frandsens disputats *Mariaviserne* fra 1926 har de danske Mariaviser formentlig mere end nogen andre tekster fra Danmarks middelalder været genstand for litterær analyse; når der endelig fremdrages en ny af slagsen—og "Maria bold" blev først præsenteret for det danske publikum i *Danske Studier* 1995, 18–41, af Jonna Louis-Jensen—, skulle man derfor tro at den havde været gfundenes Fressen for Pil Dahlerup, så meget mere som den udmærker sig ved raffineret strofbygning.

Pil Dahlerup har valgt en indholdsmæssigt betinget hovedopdeling af sin systematiserede og analyserede fremstilling af de udvalgte litterære tekster fra perioden: den religiøse middelalderlitteratur behandles i bind 1 og den verdslige i bind 2. Hver af disse dele indledes med et kulturhistorisk kapitel. I kapitlet om den religiøse kultur (1:49–116) introduceres begreber som "Katolsk kristendom" (en let anakronistisk term brugt om middelalderen, som af adskillige recensenter bemærket), "Den analogiske mentalitet" (meget firkantet sagt: at hvad som helst kan betyde hvad som helst andet i middelalderens religiøse univers), "Fiktion som sandhedens 'slør'" (dvs. fiktion betragtet ikke som løgn, men som den eneste mulige vej til at udtrykke en sandhed der ikke kan udtrykkes), "Æstetik", "Kunst", "Retorik", "Middelalderens undervisningssystem" m.m.; i kapitlet om den verdslige kultur (2:15–37) introduceres

"Begrebet verdslighed", "Begrebet ridderskab", "Ridderskab i Danmark" og "Nordiske kunstnertyper".

Inden for hver af de to hoveddele er fremstillingen delt op efter genrer (med eventuelle undergenrer). Rækken af kapiteloverskrifter viser at begrebet genre ikke er strikte traditionelt: "Religiøs sang", "Religiøs fortælling", "Religiøst teater", "Opbyggelse og andagt" og—vistnok sideordnet hermed—"Bibelovertættelse" i bind 1; i bind 2 "Litterær historieskrivning", "Ballader", "Ridderroman", "Verdslig sang", "Fugleparlament", "Faste-lavnsspil", "Ordsprog" og "Brev".

Da materialet er stort og broget, er det nok under alle omstændigheder umuligt at undgå overlapninger og løse ender ved klassifikation. Lidt foruroligende for systematikens hensigtsmæssighed er det dog at klassifikationen bl.a. har medført at ballader behandles både i bind 1 og bind 2, fordi de kan have både religiøst og verdsligt indhold, eller at oversatte bibeltekster både har deres eget kapitel og behandles under kapitlet religiøs sang, fordi Davidssalmerne indgik i kirkens tidesang. En klassifikatorisk mærkværdighed, der tilsyneladende let kunne være undgået, er at man finder de gammeldanske landskabslove omtalt i kapitlet "Litterær historieskrivning" (i øvrigt særdeles nødtørftigt og helt uden eksemplifikation som den Rubow giver, jf. ovenfor). Ganske vist er historiske tekster undertiden overleveret som en slags appendikser til landskabsloveteksterne i håndskrifterne, og ganske vist kan man måske ane en tanke bag denne sammenstilling—et af de tydeligste eksempler fra nordisk middelalder er *Gutasaga* (om Gotlands historie fra sagntid og formodentlig frem til begyndelsen af 1200-tallet); den er overleveret sammen med Gutalagen (landskabsloven for Gotland) i håndskriftet Stockholm B 64 (traditionelt dateret til ca. 1350) og synes at udgøre en slags statsretligt og ekklesiastisk komplement til loven—; men det er bestemt ikke i alle tilfælde at den indholdsmæssige forbindelse mellem lovtæst og historisk tekst er så tydelig som her, og indholdsmæssig forbindelse kan umuligt kvalificere til at de to teksttyper henregnes til samme genre, uanset den rummelige definition af genrebegrebet Pil Dahlerup har tilsluttet sig: en "samling af tekster mellem

hvilke der består et vist fællesskab” (jf. 1:38). Et sted taler hun da også om “de historiske [genrer] samt lovene” (2:80, modsat 2:41, hvor love regnes blandt de forskellige former for historieskrivning i middelalderen).

I de enkelte efter genrekriteriet ordnede kapitler (og underkapitler) bliver der altid først givet en grundig præsentation af den pågældende genre (eller undergenre), og dens europæiske forudsætninger bliver udførligt opridset, for så vidt som sådanne findes. Herved får Pil Dahlerup præsenteret et anseligt kvantum (nyere) international faglitteratur for det danske publikum—fx om legender, mirakler, drømme, visioner, prædikener, ridderromaner og kærlighedssang. Det kan næsten virke som om vejen til den danske middelalderlitteratur for Pil Dahlerup er gået om ad den internationale litteraturforskning, hvilket har den upraktiske følge at hun i kapitlet “Brev” (2:327–36) opererer med en anden terminologi for hovedbestanddelene i et åbent brev—diplom—end den i nordisk diplomatik traditionelle og velprøvede som kendes fx fra *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (jf. dets artikel “Diplom” 3:80–82 med henvisninger).

Efter genrepræsentationen er de enkelte kapitler reserveret den “fremstilling” (jf. Pil Dahlerups definition på litteraturhistorie) af de til formålet udvalgte tekster som er projektets inderste kerne. For så vidt som materialet har gjort det muligt, hvilket bestemt ikke altid er tilfældet, er teksterne her normalt præsenteret efter alder, så at der altså endelig på dette meget underordnede niveau er tale om en vis kronologisk strukturering og et vist udviklingsperspektiv. Fremstillingen af selve teksterne viser sig at være uhyre mangefacetteret. Pil Dahlerup giver ikke alene udførlig besked om teksters og tekstgrupperes historiske forudsætninger—deres overlevering, de miljøer de er udsprunget af, deres forfattere eller oversættere, deres forlæg, eventuelle modsvarigheder på andre sprog etc.—, hun giver også overordentlig udførlig besked om teksterne selv i form af citater, referater, beskrivelser og analyser, og undervejs får hun lejlighed til (med et af hendes yndlingsudtryk:) at udfolde sine færdigheder som professionel og tydeligt nykritisk inspireret litteraturlæser med særligt talent for at aflokke minimale tekstbidder maksimal

betydning (fx 2:50 om *Lejrekrønike*s indledning).

I det følgende skal opmærksomheden rettes lidt grundigere mod denne basale del af bogen.

For at nå sit høje mål har Pil Dahlerup selvsagt både måttet læse størstedelen af den danske middelalderlitteratur og et betydeligt kvantum af den filologisk-historiske litteratur om den. Ingen af delene er nogen let opgave. Den danske middelalderlitteratur er enten på latin eller gammeldansk, og hvor der ikke foreligger oversættelser til støtte for tekstlæsningen, hvilket der alt for sjældent gør for de dansksprogede teksters vedkommende, dér er læseren overladt til egne sprogkundskaber samt hvad der foreligger af grammatiske og leksikografiske hjælpemidler, og også m.h.t. de sidste er navnlig gammeldansk stedmoderligt behandlet. At faglitteraturen om de danske middelaldertekster er svært tilgængelig, er delvis en følge af teksternes sproglige utilgængelighed, men også kun delvis. Den kræver ydermere at læseren bl.a. er indsat i sproghistoriske og dialektologiske spørgsmål og forstår de særlige tekstkritiske problemer der knytter sig til overleveringsmåden håndskrift, som er den almindelige for middelalderlitteraturen. Og selv om meget af denne faglitteratur er velskrevet nok, så forhindrer de udviklede materier dog at den ligefrem bliver til letløbende lystlæsning. Med filologen Gertz’ ord (ganske vist om Anders Sunesens *Hexaëmeron*) er emnet “af en saadan Art, at end ikke Apollon selv let skulde have kunnet bevise sine Digtere vner derved” (her citeret efter H. D. Schepelern, i Anders Sunesen, *Hexaëmeron*, overs. H. D. Schepelern [København 1985], 8).

Desværre er det et temmelig inadækvat billede Pil Dahlerup opruller på grundlag af hele denne læsning, og også hendes argumentation for hvordan billedet skal opfattes, har iøjnefaldende svage sider.

Allerede det indledende dictum: at hun som princip har valgt at bruge kræfterne på at argumentere for hvad hun finder rigtigt, mindre på at argumentere mod hvad hun finder forkert (1:40–41), kan få læseren til at stejle, i al fald hvis denne indtager det sunde videnskabelige standpunkt at et udsagn står ved magt så længe det ikke er falsificeret. I indledningen til det store kapitel om ballader,

der uden tvivl er det som rummer mest litteraturhistorisk sprængstof, er princippet tilmed blevet strammet, så at der ikke længere tales om at argumentere mindre imod end for, men kun om at argumentere for, ikke imod (2:113), og afvigende synspunkter affærdiges da også gerne med et summarisk "som ikke her følges" eller lignende (2:154, 177, 212, 228). Til de summarisk affærdigede hører Bengt R. Jonsson, en gigant i moderne balladeforskning og ophavsmand til den vistnok seneste, skønt af forskningen ikke fuldt uimodsagte samlede hypotese om balladens vandringsveje til og i Norden.

Hertil kommer at den argumentation Pil Dahlerup faktisk levner plads til, er skæmmet af at der ikke sjældent foretages irrelevante sammenligninger, fældes subjektive domme, indlægges signifikans i tvivlsomt signifikante træk, tillægges hypoteser karakter af kendsgerninger etc.

Det følgende bringer et lille udvalg blandt de overordentlig talrige eksempler som kan dokumentere påstanden ovenfor om uheldig argumentation og først og fremmest om utilstrækkelig forståelse af det til grund liggende materiale.

Om hymnen *Te Deum* siges at den er oversat i teksten *Lucidarius*, "der kan dateres til midt i 1300-tallet, men kun er bevaret i blandingshåndskriftet AM 76.8° fra ca. 1470" (1:129–30). Men *Te Deum* findes ikke i dette håndskrift, kun i det andet gammel-danske vidne til *Lucidarius*-teksten som faktisk findes, og som i øvrigt også er nævnt 1:487, Gotfred af Ghemens tryk fra 1510; om *Te Deum* har tilhørt den oprindelige danske *Lucidarius* med formodet (skønt usikker) datering til midt i 1300-tallet, er uvist (jf. *En klosterbog fra middelalderens slutning* [AM 76,8°], red. Marius Kristensen [København 1933], v1). Misforståelsen skyldes sandsynligvis at Pil Dahlerup har benyttet en udgave hvis tekst er en krydsning mellem de to gammel-danske tekstvidner (*Lucidarius: En Folkebog fra Middelalderen*, red. Johannes Knudsen [København 1909]). Misforståelsen kunne så meget lettere være undgået som der findes en udgave med optryk af begge tekstvidner i synoptisk opstilling (*A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century: Codex AM 76, 8°, bd. 1, Transcription and Facsimile*, red. Sigurd Kroon et al. [Lund 1993]); det er endda

en udgave som Pil Dahlerup kender og henviser til (jf. bl.a. 1:171).

Et par gange omtales Maria-billedet *milde rose*, hvis karakter af kombineret metafor og besjæling udførligt forklares. Pil Dahlerup hævder, med henvisning til et af sine egne arbejder (fra 1987), at dette billede "i nordisk sammenhæng kun er påvist i tre tekster, alle fra birgittinermiljø" (1:146), og tilsvarende siges det senere at der "åbenbart [er] tale om en speciel nordisk (birgittinsk) tradition" (1:165). Det er rigtigt at to af de tre tekster findes i birgittinske håndskrifter—den svensksprogede dagvise i Vadstena-håndskriftet Uppsala C 4 og den ligeledes svensk-sprogede "Sång om Christi pina" i håndskriftet Stockholm A 49, der lokaliseres til Vadstenas datterkloster Nådendal i Finland—; men den tredje tekst, en *Stabat Mater*-oversættelse, findes i et gammeldansk håndskrift, Maren Jespersdatters bønnebog (AM 421 12°), og allerede i 1988 blev det anført over for Pil Dahlerup at dens proveniens var ukendt (Britta Olrik Frederiksen, "Til diskussionen om den middelalderlige dagvises jordiske hjemsted og himmelske ophav [i anledning af en artikel af Pil Dahlerup]", *Danske Studier* 1988, 5–31, her 11). Det gælder stadig, for så vidt som et af historikeren Troels Dahlerup siden fremsat forslag kun er en hypotese: at Maren Jespersdatter skulle være identisk med den datter af adelsmanden Jesper Friis til Lundby og Hesselager som var gift med Claus Urne til Hindemae (død 1531) i hans første ægteskab (*Gyldendal og Politikens Danmarks-historie*, bd. 6, 1400–1500, red. Olaf Olsen [København 1989], 321). Hypotesen er bl.a. usikker fordi den pågældende datter af Jesper Friis muligvis hed Mette, ikke Maren (jf. *Danmarks Adels Aarbog* 3 [1886]: 125; 59 [1942]: 56, stamtavler); men hvis den skulle være sand, taler den snarest mod tilknytning til det birgittinske miljø, idet Jesper Friis havde to døtre i nonneklosteret i Dalum, og dette kloster var benediktinsk (jf. Jens Holmgaard i *Trap: Danmark*, 5. udg., bd. 5.1, *Odense Amt*, red. Niels Nielsen, Peter Skautrup og Povl Engelstoft [København 1956], 206–7). —Rent bortset fra at der således råder uvished om sagens realia, forbliver det en påstand som Pil Dahlerup ikke gør noget for at sandsynliggøre, at et bestemt middelalderligt miljø kan have patent på et billede af denne ubestemte art.

AM 76 8° er atter på tale 1:171, hvad der er fuldt forståeligt da det er et stort og rigt blandingshåndskrift med overvægt af religiøse tekster. Det melder selv intet direkte om sin proveniens og funktion, som følgelig har været genstand for en vis hypotesedannelse. På dette sted tillægger Pil Dahlerup musikhistorikerne John Bergsagel og Niels Martin Jensen den hypotese at AM 76 8° skulle være en håndbog for franciskanerbrødre som havde præstetilsyn med det franciskanske nonnekloster i Roskilde, og påstanden gentages flere gange med variation (bl.a. 1:437, 499). Roskilde er imidlertid et uheldigt valg, fordi de to musikhistorikere netop udtrykkelig advarer mod at man forbinder dette håndskrift med Roskilde (såvel som Odense) (John Bergsagel og Niels Martin Jensen, "A Reconsideration of the Manuscript Copenhagen, A.M. 76, 8°: Its Significance for Danish Cultural History in the Fifteenth Century", i *Festskrift Henrik Glahn, 1919-29. maj-1979*, red. Mette Müller [København 1979], 19-33, her 22).

Deres argument for advarslen er at Roskildes og Odenses lokale helgener (Vilhelm, Lucius, Knud den Hellige) ikke figurerer mellem helgennavnene i det litani der indgår i håndskriftets variant af en—i europæisk sammenhæng—vidt udbredt tekst, på dansk almindeligvis kendt som Syvsalmen: de syv bodssalmer med allehelgenslitani og bønner. Når Pil Dahlerup (1:183 og 437) hævder at det er ud fra helgensammensætningen i håndskriftets Marialitani at John Bergsagel og Niels Martin Jensen argumenterer, beror således også det på en misforståelse. Det der somme tider kaldes Marialitaniet i AM 76 8°, er modsat litaniet efter bodssalmerne et regulært strofisk digt, og dets indhold og struktur svarer ikke helt til Pil Dahlerups beskrivelse (1:183). Fx passer hverken påstanden om at evangelisten Johannes bliver nævnt, eller at Maria apostroferes/omtales som et enkelt led i litaniets traditionelle persongalleri. Maria figurerer i alle tolv strofer, og hendes navn dukker med nogenlunde regelmæssighed op i linje syv (af de fjortenlinjede strofer).

Den gammeldanske version af legenden om mystikeren Katarina af Siena (1347-80) er genstand for berettiget interesse fra Pil Dahlerups side; den er sammen med oversat

legendestof om kirkefaderen Hieronymus (ca. 347-ca. 420) overleveret i Mariager legende-håndskrift, der daterer sig selv til 1488 og sandsynligvis er en afskrift af en ældre original, ikke selve oversættelsesoriginalen (hvilket Pil Dahlerup, i øvrigt meget levende, fremstiller håndskriftet som 1:228 m.fl.) (jf. senest Thelma Jexlev, "Den skrevne bog: Lovhåndskrifter, bønnebøger, opbyggelseslitteratur", *Bogvennen* 1982, 45-65, her 58-60). Ud fra iagttagelsen af at den danske Katarina-tekst ikke er direkte oversat fra den oprindelige Katarina-legende, som skyldes Raimund af Capua (ca. 1330-99), men repræsenterer et sammendrag heraf, slår hun fast (1:248) at den "danske bearbejdelse er et godt eksempel på, hvordan man i dansk middelalder har folkeliggjort et europæisk stof", uanfægtet af at det pågældende Raimund-sammendrag muligvis har været latinsk, og at der har været fremført argumenter for netop denne mulighed, endda som antydning af hende selv 1:235 (jf. først og fremmest Tue Gad, *Legenden i dansk middelalder* [København 1961], 237). Hieronymus-stoffet i håndskriftet, som kvantitativt er langt det betydeligste, har hun ikke meget tilovers for. Det defineres og kommenteres således: "En del af [kirkefaderen Hieronymus' mange teologiske skrifter og breve] er sammen med legenden om ham oversat til dansk i *Mariager Legende-Haandskrift*. Der er altså den forskel mellem den mandlige og den kvindelige helgen i håndskriftet, at han præsenteres med legende og skrifter, hun alene med sin legende. Der behøver dog ikke at ligge andet i dette, end at hendes legende er lang og hans kort, hvorfor den er blevet suppleret med andre skrifter" (1:248-49). Som bl.a. grundigt udredt af Tue Gad (*Legenden i dansk middelalder*, et værk der figurerer i Pil Dahlerups bibliografi, 2:356 m.fl.), er de skrifter hvormed det korte Hieronymus-vita er suppleret i Mariager legendehåndskrift, ikke skrifter af Hieronymus selv. De er ikke en gang det de giver sig ud for at være: epistler om ham fra tre af hans samtidige, men derimod fiktioner af langt senere dato, formentlig det 14. århundrede, et enkelt dog måske fra det 12. (jf. Gad 233-34).

Ud fra Paul Diderichsens grundigt kommenterende udgave *Fragmenter af gammel-danske Haandskrifter* (København 1931-37) behandler Pil Dahlerup 1:341-44 et par stum-

per af *Den hellige Birgittas åbenbaringer* som er bevaret på gammeldansk. Hun gør det øjensynlig i den tro at de er oversat fra svensk og har modtaget sproglig farvning heraf, så at der foreligger en slags særligt birgittinersprog (jf. 1:342). Ikke desto mindre argumenterer hendes hjemmelsmand på dette punkt, Paul Diderichsen (*Fragmenter* 323–25), omhyggeligt for at de danske Birgitta-fragmenter umuligt kan opfattes som afhængige af den svenske Birgitta-tekst (i *Heliga Birgittas uppenbarelser*, red. Gustaf E. Klemming, 5 bd. [Stockholm 1857–84]), men er oversat fra latin, snarest fra et håndskrift fra tiden før den redaktion der blev autoriseret efter Baselkonciliet 1431 og siden med blot få ændringer udkom på tryk i Lübeck 1492.

Sørgeligt fragmentarisk ligesom den danske Birgitta-overlevering er også den versificerede tekst af Nikodemus-evangeliet som Johannes Brøndum-Nielsen har udgivet (*Et gammeldansk Digt om Christi Opstandelse, efter Fragment Stockh. *A 115 (c. 1325)* [København 1955]). Pil Dahlerup citerer udgiveren for at have gjort opmærksom på en mulig balladeremiscens i dette fragment fra ca. 1325 (1:370), og hun bruger tekstens formodede balladespor som støtte for sit ihærdigt forfægtede standpunkt i en af dansk litteraturhistories store gamle diskussioner, diskussionen om hvornår balladen kom til Danmark; ifølge Pil Dahlerup skete det mest sandsynligt i 1200-tallet. I første omgang (1:371) ser det ud til at hun har identificeret tekstens mulige balladetræk anderledes end Brøndum-Nielsen. Hun siger at der er balladespor i linje 39–40: “Alle fagnatho [iosephs] cummu. / oc ledo han i stathen meth mikin soma” [alle hilste med glæde Josefs ankomst og førte ham ind i byen med megen anstand]. Når Brøndum-Nielsen, der selv er ivrig fortæller for tidlig datering af balladegenren i Danmark (dvs. til ca. 1200), ikke eksplicit har tilskrevet denne passage balladetræk, beror det måske på overbevisning om at fraseologien her ikke er specifik for balladen (snarere end at læsningen af stedet er usikker, hvilket den dog er). Det udtryk som han sigter til med ordene “en mulig Folkeviser-Remiscens” (Brøndum-Nielsen 52), nævner Pil Dahlerup imidlertid også i forbindelse med balladesporene (ganske vist ud fra en skæv bedømmelse af ledstillingen): “gotha løkko

oc cranka (bathe)” [(både) god og dårlig skæbne] i linje 76. Om det er der at sige at det under ingen omstændigheder kan undvære tillægget “mulig”. Det viser sig nemlig at være indsat på temmelig fri hånd af en ikke uvildig part i sagen, Brøndum-Nielsen selv, der da også behørigt har markeret konjektur og udførligt drøftet dens sandsynlighed i en note (Brøndum-Nielsen 73, 94–96). Udtrykket optræder på et sted hvor fragmentet er beskåret så meget at han har måttet rekonstruere ca. en tredjedel af teksten med større eller mindre støtte i den latinske og svenske prosatekst af Nikodemus-evangeliet samt bevarede bogstavrester, og her i linje 76 må udfyldningen siges at være særdeles uvis, både at dømme ud fra parallelteksterne, de bevarede bogstaver og de supponerede grammatiske former (jf. Brøndum-Nielsen 95–96 med henvisninger). —Også den litterære sammenligning som Pil Dahlerup med henvisning til Brøndum-Nielsen fremhæver blandt tekstens stiltræk (1:370), viser sig i øvrigt at bero på dristig konjektur. Det fremgår klart af den udgivne tekst, “s[ua hart sum ett] staal” [så hårdt som et stål] (Brøndum-Nielsen 72); men Brøndum-Nielsen synes selv at tro så fast på den at han i indledningen (52) glemmer at tage skyldigt forbehold, modsat hvad han gør over for *gotha løkko* etc.

De sprogligt forskellige grupper prædikener i håndskriftet Uppsala C 56 (fra ca. 1450) omtaler Pil Dahlerup som henholdsvis skånske og danske (samt latinske) (1:435). Dermed får hun lempet hovedparten af håndskriftets prædikenmateriale ud af den danske middelalderlitteratur, som den ellers er fuldgyldig bestanddel af, da Skåne som bekendt var en dansk provins i middelalderen og skånsk følgelig en dansk dialekt. Og her havde hun tilmed kunnet finde alle de eksempler på folkeliggørelse af et—sikkert yderst ude: europæisk—stof som hun kunne ønske sig. Jf. Brøndum-Nielsens afslutningsord i monografien over C 56-postillen: “Oversættelsesformen (dvs. den danske, in casu overvejende skånske, version af de fra svensk oversatte prædikener) er i store Partier fri og let, Stilen i de episke Stykker . . . er folkelig, frisk og levende, saa at den i Samtidens Litteratur søger sin Lige” og “Den djærve, folkelige Prædikeform, som vi senere møder hos Reformatorerne i det 16. Aarh., er . . . en Arv

fra den katolske Middelalders Prædikemunke. Kungennem vor skaanske Postillærer vi denne at kende, med en formodentlig god Afspejling af den mundtlige Brug” (Johannes Brøndum-Nielsen, *Fra Skaanes Senmiddelalder* [København 1959], 116–17). Pil Dahlerups misforståelse skyldes vist delvis en af kilderne til prædikenkapitlet (Anne Riising, *Danmarks middelalderlige prædiken* [København 1969], 54); men den forekommer så meget mere overraskende hos hende som hun lejlighedsvis henviser til Peter Skautrups sproghistorie (fx 1:342, 2:85–87), hvor det middelalderlige danske sprogområde selvsagt er angivet, og hun ikke i øvrigt har ladet skånsk sprogform være nogen hindring for at henregne tekster til dansk middelalderlitteratur. Blandt de behandlede skånske tekster hører netop to—*Mariaklagen* og den danske version af Nikodemus-evangeliet—der i nyere tid er vundet for dansk litteratur på akkurat samme måde som hovedparten af prædikenerne i C 56: ved omtolkning af sprogformen fra fornsvensk til gammeldansk, nærmere betegnet gammelskånsk.

Om det højinteressante gammeldanske håndskrift som indeholder en oversættelse af Bibelen fra Første Mosebog til Anden Kongebog (Thott 8 fol.), siger Pil Dahlerup (1:535) med henvisning til udgiveren Christian Molbech (*Den ældste danske Bibel-Oversættelse eller det gamle Testamentes otte første Bøger, fordanskede efter Vulgata* [København 1828], v) at stavemåde og sprog har en sådan lighed med et skrift fra Mariager (i praksis vil det sige: det ovennævnte Mariager legendehåndskrift) at man kan slutte at den gammeldanske bibeloversættelse er foretaget af en præst eller munk dér (jf. også 1:537, 539). Efter denne konklusion og konstateringen af at der findes mangfoldige vidnesbyrd om bibeloversættelse inden for svensk birgittinsk tradition, konkluderer hun videre: “Man kan således gå ud fra, at det har været birgittinsk politik at få *Bibelen* oversat” (1:535). Det sidste er på grund af de svenske vidnesbyrd aldeles ubestrideligt; men om den gammeldanske bibeloversættelse er blevet til i birgittinerklosteret i Mariager og her som led i denne politik, er trods Pil Dahlerups konklusioner aldeles uvist. Hendes hjemmelsmand Molbech undlader omhyggeligt i indledningen til udgaven at nævne Mariager som

potentielt hjemsted for Thott 8 fol., og han sammenligner udelukkende sprog og ortografi i Thott 8 fol. og Mariager legendehåndskrift for at korrigere sin egen oprindelige datering af Thott-håndskriftet; han havde tidligere anset det for at være “ei . . . yngre end 1450”, nu anser han det for formentlig blot lidt ældre end det selvdaterende Mariager legendehåndskrift (1488), dvs. fra ca. 1470–80 (Molbech v–vi). Om det overhovedet kan regnes for sandsynligt at Thott 8 fol. er af birgittinsk oprindelse, bør vel bl.a. komme an på en nærmere sammenligning mellem bibeloversættelsen her og de svenske birgittinske oversættelser. Som den gammeldanske er karakteriseret af Niels Haastrup (senest 1999), der ikke selv vil udelukke birgittinsk oprindelse, synes den at vidne om visse former for inkompetence der vistnok er ukendte i de bevarede svenske oversættelser (jf. Niels Haastrup, “En latinsk Bibel på dansk: Omkring Thott 8 2°, den ældste danske bibeloversættelse fra slutningen af 1400-tallet”, i *Levende ord & lysende billeder: Den middelalderlige bogkultur i Danmark: Essays*, red. Erik Petersen [København, Højbjerg 1999], 173–84, her 178–81).

Tilnavnet *Glipping* eller *Klipping*—båret af kong Erik der blev myrdet i november 1286—har været en hård nød at knække for navneforskningen. Pil Dahlerup sammenstiller efter opslag i *Lexicon poeticum (Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog)* tilnavnet med det norrøne verbum *glepja* i betydningen “forføre, lokke (kvinder til elskov)” (2:46) og slutter heraf at *Ribeårbogen* ved blot at nævne kongens tilnavn angiver et erotisk motiv bag kongemordet, ligesom *Jyske årbog* og navnlig *Lübeckårbogen* eksplicit angiver et sådant motiv. Navneforskningen, der er en hæderkronet videnskabsgren med strenge metoder, har imidlertid for længst haft *glepja*-etymologien til overvejelse og finder indtil videre at en anden tolkning af tilnavnet er den sandsynligste, tolkningen “klippet skind” (*Danmarks gamle Personnavne*, red. Gunnar Knudsen et al., bd. 2, *Tilnavne* [København 1949–64], 576 med henvisninger; Esben Albrechtsen, “Erik 5”, i *Den store danske encyklopædi* [København 1996], 5:605). Bengt R. Jonsson har ganske vist nylig fremsat samme etymologiseringsforslag som Pil Dahlerup (“Bråvalla och Lena:

Kring balladen SMB 56. II”, *Sumlen* 1990–91, 163–458, her 310); men i sin argumentation synes han ikke at have taget hele det overlevere materiale i betragtning, og han overvejer ej heller andre nærliggende forklaringer på forlydsvariationen $G:K$ end den af ham selv givne (detonalisering $g > k$ i stillingen efter det ustemte k i *Erik*). — Ud fra sin analyse af årbogsnotitsernes fremstilling af kongemordet slutter Pil Dahlerup videre (2:46) at det ikke er i årbogsmiljøet man skal lede efter forfatteren til den senere omtalte F-version af balladen “Marsk Stig”, som hun anser for samtidig med begivenhederne i 1286, og stik imod logikkens regler finder hun i denne slutning en støtte for sin senere fremsatte hypotese om at F-versionen skyldes en kongelig hofsanger.

Året 1915 er absolut skelsættende i Svend Aggesen-forskningen, der beskæftiger sig med de få bevarede skrifter af Svend Aggesen, affattet på latin så tidligt som i slutningen af 1100-tallet. I 1915 lykkedes det filologen Martin Clarentius Gertz at frembringe en overbevisende, skønt i visse henseender nødvendigvis dristig rekonstruktion (X) af den middelalderlige tekst bag det ene af de to bevarede tekstvidner, teksten i håndskriftet AM 33 4^o (A). Gertz mente at dette håndskrift var et ungdommeligt forsøg af digteren og historikeren Claus Christoffersen Lyschander (1558–1624); men det skyldes muligvis snarere en ukyndig skriver i Lyschanders tjeneste, virksom ca. 1620 (jf. Karsten Christensen, *Om overleveringen af Sven Aggesens værker* [København 1978], 56). I al fald havde håndskriftet indtil 1915 været anset for uhjælpefuldt forplumret. I Gertz’ malende beskrivelse ser det således ud: “Resultatet er . . . blevet ganske forfærdeligt, og man staar i den første Tid, naar man tager denne Afskrift i Haanden, næsten ganske fortvivlet over for den: i den Grad vrimler den, næsten i hver Linie, af ganske meningsløse ulatinske Ord, og Sætningskonstruktionerne er i det værste Vilderede” (*Sven Aggesøns historiske Skrifter, overs. efter den paa Grundlag af Codex Arnæmagnæanus 33, 4^o restituerede nye Text*, red. Martin Clarentius Gertz [1916–17; fotogr. optryk, København 1967], iv–v). Alligevel lykkedes det altså Gertz at genvinde X-teksten og desforuden at sandsynliggøre at den genvundne tekst stod Svend

Aggesens original langt nærmere end den hidtil eneste tilgængelige, overleveret i et tryk fra 1642 (S). I lyset af denne triumf for videnskaben er det uheldigt at Pil Dahlerup—trods fyldige henvisninger til Gertz—baserer sin gennemgang af forfatterskabet på (Jørgen Olriks oversættelse af) S (2:56–64), ganske vist stedvis med inddragelse af X og A, men uden forståelse for deres tekstkritiske status. Særlig uheldigt er det for hendes behandling af Svend Aggesens Valdemar den Store-portræt i *Brevis historia regvm Dacie*. Både i S og A/X indeholder det tekstparti hun nærlæser, en ren eulogi over kongen indtil den sidste passus, hvor de to tekstvidners veje skilles. S siger om kongen at han var “in suos tantum plus iusto crudelior” [kun mer end tilbørlig grum mod sine egne] (i Jørgen Olriks oversættelse, citeret 2:58). A(/X) siger derimod strengt taget ikke noget, fordi der svarende til *crudelior* i S kun er en åben plads i A, ifølge Gertz antagelig fordi skriveren ikke har kunnet læse sit forlæg på det pågældende sted (jf. Gertz 85 note 1, hvor Gertz også argumenterer for en mulig udfyldning). Ikke desto mindre fastslår Pil Dahlerup at “[s]om litterært portræt har karakteristikken [af Valdemar den Store (i S)] sin styrke ved, at der til sidst kommer et stænk af kritik” (2:59), og hun sætter forsigtigt-hypotetisk kritikken—som vel er betydelig stærkere end at der kan tales om “et stænk”—i forbindelse med en senere balladetradition om at han pinte sin søster til døde, eller—hellere—med en samtidig tradition om at han mishandlede sin slægtning Buris, søsterens forfører, skønt det altså i henhold til overleveringen er aldeles uvist om Svend Aggesen har omtalt kongen som “(mer end tilbørlig) grum (mod sine egne)”, ja, skønt S’s egen formulering indicerer at han ikke gjorde det; for som allerede bemærket af Gertz (85 note 1) ligger der en meningsløshed i ordene “plus iusto crudelior” [mer end tilbørlig grum]: at det overhovedet kan være tilbørligt (*justus*) at være grum (*crudelis*) (også den dobbelte komparativ *plus/crudelior* gør i øvrigt udtrykket lettere mistænkeligt).

Om landskabslovene siges (2:88) at de kan indgå som argument for at der digtedes ballader i Danmark i 1200-tallet, bl.a. fordi de i (1100–)1200-tallet redigerede danske landskabslove har visse stiltræk til fælles

med balladerne—Pil Dahlerup nævner som sådanne allitterationer, formler og gentagelser, herunder specielt den retoriske gentagelsesfigur polyptoton, der defineres præcist (i forhold til det danske materiale) 2:88 med et citat af Skautrup som forbindelse af (transitivt) verbum og etymologisk beslægtet indholdsobjekt, modsat 2:120, hvor polyptoton kaldes gentagelse af samme ord, men i forskellig grammatisk form. For at have bare nogen rimelighed kræver ræsonnementet påvisning af at de nævnte stiltræk har undergået et særligt kronologisk forløb og ikke kunnet opstå til enhver tid, og en sådan påvisning bringes ikke.

Som eksempel på balladestilfiguren polyptoton nævner hun både her og senere (2:88, 120) konstruktionen “drømde . . . en drøm” fra skriververset “drømde mik en drøm i nat um silki ok ærlig pæl” [jeg havde en drøm i nat om silke og prægtig brokade] (ca. 1300), idet hun regner verset for et balladefragment. Dets eventuelle kontekst er imidlertid ukendt, og den nævnte konstruktion er ikke nødvendigvis nogen stilfigur, for så vidt som indholdet “at have en drøm” netop kan udtrykkes sådan i gammelnordisk normalprosa (jf. Johan Fritzner, *Ordbog over det gamle norske sprog*, 3 bd. [1883–96; fotogr. optryk, med bd. 4, *Rettelser og tillegg*, ved Finn Hødnebo, Oslo 1972], s.v. “dreyma”; Knut F. Söderwall et al., *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*, 2 bd. samt supplement [Lund 1884–1973], s.v. “dröma”; Otto Kalkar, *Ordbog til det ældre danske sprog (1300–1700)*, anden udg., 6 bd. [København 1976], s.v. “Drømme”).

Notitsen “1212. Døde Dagmar dronning” fra *Årbog 1074–1255* kommenterer Pil Dahlerup således: “I disse tre ord sammenfatter cistercienserne i Sorø, hvad de på dansk og europæisk plan har fundet værd at huske fra år 1212. Det siger en del om Dagmar, selv om der ikke bliver sagt ret meget. Den omvendte ordstilling og allitterationen øger sætningens monumentalitet” (2:93). Bortset fra at det næppe er Sorø-cistercienserne der fremsætter udsagnet, idet den pågældende årbog formodes at være blevet til i Lund (jf. Kroman 16), bortset fra at ledstillingen sandsynligvis er rent genre(- og latin)betinget (jf. ovenfor 89b), og at allitteration er svær at undgå hvis budskabet skal handle om dronning Dagmar

og lyde på at hun er død, så siger årbogen ikke mere om dronning Dagmar, end den siger om hendes efterfølger dronning Bengerd (“1221. Døde Beringer dronning” [Kroman 19]) eller om stormanden Jacob Sunesen (“1246. Døde Iacop Sunnesøn” [Kroman 20]). I det hele taget siger den nogenlunde hvad man måtte forvente ud fra konteksten. Notitserne i *Årbog 1074–1255* er nemlig gennemgående særdeles lakoniske, de personoplysninger de bringer, vedrører gennemgående rigets højeste verdslige og gejstlige cirkler, og deres indhold kredser for de verdslige personers vedkommende i alt væsentligt om fundamentale begivenheder som dødsfald, fødsler, giftermål, embedssuccessioner og lignende.

Om den velfortalte danske version af beretningen om Karl Magnus og hans tolv kæmper lancerer Pil Dahlerup (2:239) den hypotese, der i øvrigt fremstår som kendsgerning 2:243, at den skyldes en præst ved præmonstratenserklosteret i Børglum (beretningen har yderst ude franske rødder, men nordisk udgangspunkt i den norske *Karlamagnús saga*). Hypotesens basis er at det ældste tekstvidne lokaliserer og daterer sig til Børglum, 21. juli 1480, og at der på det tidspunkt var et præmonstratenserkloster i Børglum. Så behageligt for tanken det end er at kunne fikserer en tekst til tid og rum, så er der dog ikke meget at hæfte den danske bearbejdelse op på, hvis man henholder sig til Poul Lindegård Hjorths grundige undersøgelse af håndskrift og krønike, som Pil Dahlerup både henviser til og citerer fra under sin gennemgang af teksten (*Karl Magnus' Krønike*, red. Poul Lindegård Hjorth [København 1960]; Poul Lindegård Hjorth, *Filologiske studier over "Karl Magnus' Krønike"* [København 1965]). Ifølge Hjorths undersøgelse er Børglum-håndskriftet snarest en afskrift af en afskrift (Dx) af den tabte danske originaloversættelse (jf. bl.a. *Filologiske studier* 103, 116), den hypotetiske størrelse Dx kan ikke bestemmes præcisere end højst til Østdanmark (jf. bl.a. *Filologiske studier* 175), og om originaloversættelsen kan det blot antages som en mulighed at den er kommet fra *Karlamagnús saga* via et svensk mellemlid (jf. bl.a. *Filologiske studier* 314). Desuden lader Hjorth det stå åbent om Børglum-håndskriftet overhovedet har tilhørt klosterbiblioteket, ikke et privatbibliotek i Børglum (*Karl Magnus' Krønike* xxxii).

Udtrykket *j allen stad* optræder i versparret “Herre Ywan maa were gladh/och frygde segh j allen stad” fra den danske *Ivan Løveridder*-tekst (overleveret i 2. halvdel af 1400-tallet, med Chrétien de Troyes’ høviske ridderroman *Yvain* som yderste udspring). Pil Dahlerup fremhæver det interessante i at “et religiøst udtryk” som dette indgår i en verdslig tekst, ligesom der heri indgår et belæg på figuren adynaton, som de religiøse forfattere bruger om Guds herlighed (2:254). Argumentet for at *j allen stad*, der blot betyder “overalt”, skulle være et religiøst udtryk, er øjensynlig at hun kender det (som rim på *glad*) fra den danske salme “Krist stod op af døde”, og at den vides at have foreligget på dansk i middelalderen. Den i sammenhængen unævnte kilde til hendes viden er Register 5 i Hans Thomissøns salmebog (*Den danske Psalmebog met mange Christelige Psalmer; Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret. Aff Hans Thomissøn* [1569; fotogr. optryk med efterskrift af Erik Dal, København 1968]), hvor “Krist stod op af døde” er regnet til de gamle sange fra katolsk tid som er medtaget i salmebogen uden ændring betinget af konfessionsskiftet; her står fol. 83v linjerne “Thi ville wi alle være glad / oc loffue vor Herre i allen stad”. Hvis det da overhovedet havde været umagen værd at forfølge dette nærmest indholdstomme udtryk, så burde Pil Dahlerups interesse imidlertid ikke have været rettet mod om salmen forelå på dansk i middelalderen, men mod om den forelå på svensk i begyndelsen af 1300-tallet; for det er herfra *j allen stad* stammer. Som nævnt af hende selv (2:247) er den danske *Ivan Løveridder* oversat fra svensk, og da den svenske *Ivan Løveridder*-overlevering synes at have samme formulering som den danske tekst på dette sted (jf. *Herr Ivan: Kritisk upplaga*, red. Erik Noreen [Uppsala 1931], 113), er det sandsynligt at formuleringen hidrører fra originaloversættelsen, der blev foretaget i begyndelsen af 1300-tallet. —Tilfældet vil at der faktisk findes eftermiddelalderlige vidnesbyrd om salmens mulige eksistens på svensk i middelalderen (jf. Anders Malling, *Dansk salmehistorie*, bd. 3 [København 1963], 189 med henvisninger). Om en version har eksisteret så tidligt at den kunne have sat sig spor i *Ivan Løveridder*-oversættelsen, er dog for det første uvist. For

det andet er det langt rimeligere at tænke sig at en svensk oversætter af det tyske forlæg for “Krist stod op af døde” (hvorom Malling 187–88) havde ladet sig inspirere af hjemlig digterisk praksis til at bruge fyldudtrykket *i allen stad* i sin søgen efter et rim på *glad*, der modsat *i allen stad* har hjemmel i den tyske tekst (*fro*), end at *Ivan Løveridder*-oversætteren havde villet alludere til salmen og havde forestillet sig at hans allusion ville blive forstået. Den tyske tekst lyder således (med en vis variation i her uvedkommende detaljer): “Des sollen wir alle fro sein / got wil vnser trost sein” (Malling 188).

Den fortløbende eksemplifikation ovenfor er gået uden om balladepitlet (2:113–233), fordi balladen ligger hinsides den gammeldanske overlevering (bortset fra syv strofer af “Ridderen i hjorteham”). Som så meget andet i bogen giver kapitlet dog anledning til filologisk indsigelse, og her så meget mere som det først og fremmest er i dette kapitel at Pil Dahlerup kaster sig ud i at bedrive tekstkritik og hun bedriver den med sin egen—utvivlsomt aldeles udmærkede—smag som argument, øjensynlig uden at have opdaget at tekstkritikken er og længe har været en videnskab med særdeles strenge krav til efterprøvning (jf. bl.a. Odd Einar Haugen, “Grensa kring vitskapen: Om demarkasjonslinjer i tekstkritikken”, i *Tekstteori og praksis: Nordisk symposium i tekstteori og praksis: Nordisk symposium i tekstteori og praksis*, *Godøysund* 19.–22. mai 1987, red. Bjarne Fidjestøl et al. [Oslo 1988], 63–94) og i øvrigt også med sin egen metodiske og teoretiske litteratur (fx Paul Maas’ klassiker *Textkritik*, bd. 1, del 7 af *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, red. Alfred Gercke og Eduard Norden, 3. udgave [Leipzig 1927], og Paul Victor Rubow, *Den kritiske Kunst: En Afhandling om filologisk Litteraturforskning* [København 1938]). Et markant eksempel, som ikke skal specificeres i detaljer, er hendes gennemgang af balladen “Valdemar og Tove” (2:224–26). Som helhed regner hun den for et stort kunstværk (hvis finesser identificeres på grundlag af den glimrende beskrivelse af balladegenrens karakteristika som åbner balladepitlet); men et par strofesekvenser falder efter hendes dom udenfor som ukunstneriske, og de betragtes så som senere udvidelser. —Den æstetiske bedømmelse lægges også i mange tilfælde til grund for

dateringen af de enkelte ballader—ud fra det romantiske synspunkt: jo højere kvalitet, jo højere alder (jf. fx 2:193, 211)—, skønt balladeforskningen for længst har påvist uholdbarheden i at datere efter æstetiske kriterier, ligesom fx efter livsanskuelse eller efter i hvor høj grad den høviske kultur har sat sit præg på visen (jf. bl.a. Karl-Ivar Hildeman, “Ballad och vislyrik”, i *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, 2. udg., del 1, red. E. N. Tigerstedt [Stockholm 1967], 226–77, her 252–53). Balladedateringer hvori sådanne synspunkter inddrages, finder man ligeledes eksemplificeret hos Pil Dahlerup (jf. 2:218 om mirakeltroen i balladen “Dronning Dagmars død” og 2:221 om høviskheden i balladen “Dronning Dagmar og Junker Strange”).

Som nævnt ovenfor har Pil Dahlerup i vid udstrækning været henvist til at lægge middelalderteksterne i deres originale sprogform til grund for sin læsning. Det er i princippet også den ideelle fremgangsmåde; for selv meget præcise oversættelser indskyder jo uvægerlig et lag af nye betydninger såvel som af nye udtryk mellem sig og originalerne og kan derfor forårsage misforståelser. Et eksempel finder man i Pil Dahlerups behandling af et brev fra ærkebiskop Eskil med formodet datering til 1157 (2:330–32). Hun citerer først brevets indledning i moderne oversættelse (fra *Danmarks Riges Breve*): “Eskil, kaldet ærkebiskop af Lund, Jesu Kristi fange, til Danmarks konger og stormænd, til bisper, abbeder og hele gejstligheden hilsen” (2:330–31). Derefter kommenterer hun indledningen i lyset af sin forudgående omtale (2:329) af reglerne for indbyrdes tiltale mellem korresponderende parter i *Rationes dictandi*, et anonymt værk skrevet i 1100-tallet i Bologna: “Denne indledningshilsen er til yderste fingerspids korrekt og viser Eskils klare overholdelse af hierarkisk takt og tone. Han er selv i sin egen skab af Nordens ærkebiskop den fornemste og nævnes således først. Dernæst følger den verdslige top, og . . . i rangorden bisper, abbeder og den øvrige gejstlighed” (2:331). Bortset fra at Eskil ikke var Nordens ærkebiskop i 1157, da Trondheim var blevet selvstændigt ærkebispedømme for det vestlige Norden i 1152 (ikke kun selvstændigt bispedømme, som oplyst af Pil Dahlerup 1:71), har kommentaren den hage at den overleverede latinske brevttekst ikke begynder med ærkebispens,

men derimod med kongerne etc.: “Regibus. principibus Danie. episcopis abbatibus. atque uniuerso clero et populo E. dictus Lundensis archiepiscopus. uinctus Ihesu Christi. salutem” (*Diplomatarium Danicum*, række 1, bd. 2, 1053–1169, red. Lauritz Weibull [København 1963], 223). Brevindledningen (protokollen) har altså her adressaten (*inscriptio*) før udsenderens navn og titel (*intitulatio*), selv om den sidste er af højere rang end den første, og i så henseende indtager dette brev næppe nogen særstilling. Ifølge Herluf Nielsen (“Inscriptio”, i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 7:432) synes det nordiske brevstof i al fald ikke at støtte tanken om at variation i rækkefølgen af *inscriptio* og *intitulatio* skulle være afhængig af rangfølge.

Hvad tekster på latin angår, har Pil Dahlerup som regel moderne oversættelser at støtte sig til; men en sjælden gang synes projektet at nødvendiggøre at hun inddrager uoversat stof, og så byder hendes omsorg for læserne at hun selv oversætter eller refererer citater. Allerede fremstillingens mange isprængte barbarismer og lignende varsler ilde (fx “domus = herre” [for *dominus*] 1:77, “colores rhetoricus” [for *colores rhetorici*] 1:106, “propium” [for *proprium*] 1:120 m.fl., “miraculæ” [for *miracula*] 1:226, “Nucleus theologie [Teologisk nøgle]” [for “teologiens kerne”] 1:434, “conturbanalis” [for *contubernalis*] 2:64, “abbrevatio” [for *abbreviatio*] 2:115 og “art dictaminis” [for *ars dictaminis*] 2:327); resultatet er da heller ikke altid vellykket.

Helt tabt er billedet i indledningsstrofen til det ejendommelige Mariapsalter *Salutacio beate Marie*, som dateres til tiden omkring 1350 og formodes at skyldes den danske latindigter Jakob Nielsen (–1363–1379–), der en tid havde tilknytning til Roskilde (i Pil Dahlerups fremstilling 1:140 glemmes det dog at forfatteridentifikationen er hypotetisk). Strofen lyder: “Salve, sancta parens Dei, / salve, mater nostre spei, / salve, portus, ad quem rei / currunt post naufragium.” Bortset fra at Pil Dahlerup oversætter *parens* i linje 1 med “forælder” (1:140), der nok er brugeligt i moderne dansk, men mildest talt på et andet stilniveau end det lærde latinske digts, er det i anden halvstrofe det går galt. Her oversættes *portus*, der jo betyder “havn”, som om der havde stået *porta*, altså “port”—et sted hvortil det er svært at forstå at nogen

skulle indløbe efter et skibbrud, som det sker ifølge sidste linje—, og *rei*, der er mask. nom. plur. til *reus* 'anklaget, beskyldt, skyldig' ("belastet"?), oversættes øjensynlig som om der havde stået *res*, nemlig med "verden", der i al fald er én af de mulige danske oversættelser af plur. *res*, mens det ikke er mulig oversættelse af *reus* (jf. Jens Th. Jensen og Martin J. Goldschmidt, *Latinsk-dansk Ordbog*, 2. udg. [København 1920], s.v. "res", "reus"). At *naufragium*'s rimord i den følgende strofe, *suffragium*, skal oversættes "dom", som Pil Dahlerup gør 1:141, vægrer man sig også ved at tro. Strofen er en hyldest til Maria som morgenstjernen hvorfra det guddommelige lys fremgår: Kristus, der er forsynet med tilføjeisen "mundo dans suffragium". Det ville unægtelig ødelægge noget af digtets gode stemning hvis Kristus omtales som den der giver verden dens dom, derimod ikke hvis han omtales som den der giver verden sin støtte (egentlig opbakning via stemmeafgivning), hjælp eller forbøn, og det er hvad *suffragium* (bl.a.) betyder ifølge ordbøgerne, der til gengæld ikke giver belæg for betydningen "dom".

Fra de ovennævnte *Colbazannaler*, der er grundlagt i Lund eller omegn, men i slutningen af 1100-tallet blev overført til cistercienserklosteret i Colbaz i Pommern, citerer Pil Dahlerup 2:43 en sekvens på i alt fem notitser. I to af dem indgår oplysningen *Conuentus uenit in* + en stedsangivelse (Løgum, Colbaz), som hun først oversætter "Konventet blev holdt på/i" + stedsangivelsen og dernæst lader indgå som dokumentation for sin påstand om et bagvedliggende "verdensbillede, der udgøres af cisterciensernes årsmøder, naturbegivenheder, krig, helgener og konger" (2:43). Inden for cisterciensersamfundet synes der imidlertid kun at være afholdt én form for årlige møder (jf. bl.a. Lilli Gjerløw "Cistercienserordenen", i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 2:565–71, her 566), abbedernes generalforsamlinger, og de blev ikke afholdt på perifere lokaliteter som Løgum eller Colbaz, men i Cîteaux, som læsere med god hukommelse vil vide fra Pil Dahlerups egen præsentation af cistercienserne i bd. 1 (1:74–76). Hertil kommer dels at verbet *venire* dårligt kan tænkes brugt om *conventus* "samling, møde" i betydningen "afholdes" (jf. bl.a. Jan Frederik

Niermeyer, *Mediae Latinitatis lexicon minus* [Leiden 1976] s.v. "conventus"), dels at handlingen "Conuentus uenit in . . ." ifølge nogle af Colbaz-notitserne kan indtræffe mere end én gang om året (jf. Kroman 10–11). At "Conuentus uenit" da heller ikke sigter til afholdelse af årsmøder, men derimod til cisterciensersamfundets første ankomst eller udsendelse til de pågældende lokaliteter (jf. varianten "Conuentus missus est . . ." [Kroman 10]), bekræftes til overmål af at oplysningen figurerer under de år eller i nabolaget af de år da historikere regner med at de cisterciensiske klostergrundlæggelser fandt sted dér, jf. bl.a. Brian Patrick McGuire, *The Cistercians in Denmark* (Kalamazoo, Michigan 1982), 264 (et værk som Pil Dahlerup flere gange henviser til, bl.a. 1:75, 2:95).

De to bind litteraturhistorie indeholder en ganske betragtelig mængde stof i ældre dansk sprogform, enkeltord såvel som tekstuddrag, især det sidste. Pil Dahlerup har ladet stort set alt ledsage af oversættelse til moderne dansk, og oversættelsen er i et vist omfang kontrolleret af en filolog af faget. Ved gengivelsen synes hun sædvanligvis at prioritere det velsmurte og mundrette over det tekstnære og præcise; det sidste bliver normalt også tungere, men kan jo til gengæld bedre støtte forståelsen af det citerede ældre sprogstof.

I nogle tilfælde må resultatet bedømmes som urimelig upræcist. Det gælder bl.a. når pluralis bliver oversat til singularis, som fx *the pine* bliver i konteksten "the finge aldrigh tald the pine ther i heluide æræ" [de kunne aldrig tælle de pinsler der er i helvede] (1:367). Det gælder også når præteritum bliver oversat til præsens, som fx *ræddes* bliver i det ortografisk moderniserede dyrerim "Du ginge fuldgerne med ham i seng, / ræddes du ej for datter eller dreng?"; den sidste sætning er ikke som angivet af Pil Dahlerup 2:304 et spørgsmål "ræddes du ej for datter eller dreng?", dvs.: er du ikke bange for at blive med barn?", men udtrykker derimod betingelsen "ræddedes du ikke for datter eller dreng", dvs. hvis ikke du var bange for at få barn, til den overordnede hypotetiske sætning i irrealis "du gik gladelig i seng med ham", jf. Kaj Bom (som Pil Dahlerup selv henviser til 2:299) "Randnoter til de gammeldanske Dyre-rim", i *Festskrift til Peter Skautrup, 21. januar*

1956, red. Svend Aakjær et al. (Århus 1956), 207–22, her 216. Og det gælder når (små)ord udelades eller oversættes skævt, som fx *wesse pant* “et pant” (2:269) i stedet for “sikkert pant”, *for . . . sancte katherine bøn oc wærdh-skyldh* “for . . . Skt. Katarinas skyld” (1:239) i stedet for “for . . . Skt. Katarinas bøn og fortjenestes skyld”, *at tale vm hannom* “at tale med ham” (1:481) i stedet for “at tale om ham”, *hwi* “hvordan” (1:520) i stedet for “hvorfør” og *thær æfthær* “derfor” (2:96) i stedet for “derefter”.

I andre tilfælde nærmer resultatet sig det rent parafraserende eller fabulerende. Således bl.a. i dette udsagn, som en gammeldansk prædiken tillægger Jesus: *nar the kommæ til sæng, tha gar myn and gensten fran them*; det gengives “når de [dvs. ægtefolk] kommer i seng, så går de fra sans og samling” (1:442) i stedet for “. . . så forlader min ånd dem straks”. Eller i dette vers fra Vulgata ps. 101: *mynæ been krangedæs som ty woræ forstectæ*, der gengives “mine knogler er krogede, som om de var blevet brændt” (1:126) i stedet for “mine knogler er svækkede/ødelagte, som om de var (for)brændte”; *krangedæs* må her være manifestation af verbet *krankes* (formodet sideform til *krænkes*), jf. at teksten undertiden har *g(h)* for *k*, fx i *tæng hæ* ‘tænke’ og *gynbeen* ‘kindben’ (Kroon et al. 458, 454).

En særlig form for skævhed opstår i de tilfælde hvor Pil Dahlerups oversættelse (eller referat) reelt ikke kun hviler på den gammeldanske tekst som postuleres at være grundlaget, men støtter sig til andre middelalderlige versioner af samme tekst—til trods for at det er de danske teksters historie der påstås at være værkets emne, og dette trakteres af en erklæret nykritisk inspireret litterat (jf. 1:37), som man pr. definition tiltror største respekt for den foreliggende ordlyd.

Oversættelsen af et citat fra et af de ovennævnte danske Birgitta-fragmenter 1:343 synes således delvis at bygge på Tryggve Lundéns nysvenske oversættelse af den latinske Birgitta-udgave fra Lübeck 1492 (jf. ovenfor 95a); det indiceres både af den syntaktiske opdeling af den let forvanskede danske tekst og af valget af udtrykket “bedste hjælp” for gammeldansk *redestæ . . . hielp* [hurtigste . . . hjælp], svarende til *promptissimum . . . auxilium* i den latinske tekst hos Diderichsen (*Fragmenter* 101) og *raskastä . . . hiälp* i den af

Klemming udgivne fornsvenske oversættelse (*Uppenbarelser* 3:49), men *bästa hjälp* hos Lundén (*Den heliga Birgitta, “Himmelska uppenbarelser”*, overs. Tryggve Lundén, 4 bd. [Malmö 1957–59], 3:57). Og at det i al fald ikke er den gammeldanske tekst i Pil Dahlerups citering der ligger bag oversættelsen “glædes” et par linjer længere nede, fremgår af at citatet (1:342) som modsvarighed til “glædes” har formen *luftes* ‘luftes’ (?); den må skyldes fejl læsning af *lustes*, som er transskriberet med højt *s* (*ʃ*) i indlyd i den citerede udgave (Diderichsen 101, svarende til *delectetur* i den latinske paralleltekst, *lustas* i den fornsvenske og *fröjdas* hos Lundén).

Under behandlingen (1:347–60) af den gammeldanske Suso-version, hvis ophavsmand er gået sådan til værks at hans tekst i lange passager kun er (i heldigste fald) forståelig under stadig sammenholdelse med den latinske parallel (*Horologium sapientiae*), synes Pil Dahlerup tilsvarende at have gjort brug ikke alene af det latinske *Horologium* fra en gang i midten af 1330’erne, men også af (en nyengelsk oversættelse af) den kortere og betydelig fjernere tyske version fra ca. 1330, *Büchlein der ewigen Weisheit*. Det er i al fald den mest plausible forklaring på at den evige visdoms samtalepartner her kaldes tjener (svarende til Diener i den tyske tekst), skønt han i den gammeldanske tekst og den latinske parallel (*Heinrich Seuses Horologium sapientiae*, red. Pius Künzle [Fribourg 1977]) kaldes *discipulus* ‘elev’. Omvendt er manglende modsvarighed i den tyske (engelske) tekst sandsynlig forklaring på at den 1:351 omtalte passage om den kloge maler er mistydet. Ifølge Pil Dahlerup handler den om en maler der maler lag på lag i sit billede og undertiden må male et lag som smitter af, over med et andet—et “udtryk for, at kunstneren, der vil udtrykke uudsigelige ting, må bruge ‘slør’ og ‘ikklædninger””, siger hun (jf. ovenfor 91a om fiktion som sandhedens “slør”). Hvad Suso i virkeligheden taler om, er en maler der må bruge farve for at dække over noget smudset, og meningen er at maleren ved sin kunst kan camouflere noget negativt—“quia latet anguis in herba” [at der skjuler sig en slange i græsset] (Künzle 423)—, så at snarere han end den afbildede genstand fortjener berømmelse. Den evige visdom derimod, fortsætter Suso, behøver ikke at pynte sig

udvortes med lånte fjer; for den ligner solen, der er strålende klarhed helt igennem, indadtil såvel som udadtil, og således kan siges at være "ikklædt sit eget væsen". Da Pil Dahlerup har misforstået malerpassagen, bliver hendes gengivelse af denne fortsættelse nødvendigvis også misvisende.

Til allersidst skal der gives et lidt udførligere eksempel på hvor katastrofalt Pil Dahlerup kan tage fejl af en tekst, fordi hun sætter den ind i en gal sammenhæng og bl.a. derfor oversætter den forkert. Eksemplet er hentet fra afsnittet om et par af de gammeltestamentlige salmer der findes oversat i bønnebøger fra senmiddelalderen (1:125–29).

Den ene er ps. 8, som er overleveret i Karen Ludvigsdatters tidebog (Lund medeltidshandskr. 35) fra ca. 1500. Først citerer hun (1:128) vers 4–6 efter den senest autoriserede danske oversættelse (1992) og ledsager bl.a. citatet med den bemærkning at teksten selv her er vanskelig at forstå: "Når jeg ser din himmel, dine fingres værk, månen og stjernerne, som du satte der, hvad er da et menneske, at du husker på det, et menneskebarn, at du tager dig af det? Du har gjort det kun lidt ringere end Gud, med herlighed og ære har du kronet det." Derefter citerer hun den gammeldanske tekst med sin egen oversættelse tilføjet: "Forthy skal iæch see thine hemlæ, thine fingers giærningær, manen och stiærneren, hwilkæ thu skickædæ. Huat ær menniken, ath thu mynnes hanum, hellær huat ær menniskens søn ath thu søgær hannum [udg.: hanum. BOF]? Thu menskæde hanum noghet lidhet for ænglæne; thu kronædæ hanum meth ær och hedær' [Derfor skal jeg se dine himle, dine fingres gerninger, månen og stjernerne, som du sendte. Hvad er mennesket, at du husker på ham, og hvad er menneskets søn, at du søger ham? Du menneskeliggjorde ham, så han næsten lignede englene; du kronede ham med ære og hæder]" (1:129). Ud fra denne nydanske oversættelse kan man ikke fortænke Pil Dahlerup i at mene at oversætteren "utvivlsomt [har] haft forståelsesproblemer" (1:129); men man søger forgæves efter hendes argumenter for at forståelsesproblemerne netop skulle være udmøntet i at oversætteren har tillagt *skickædæ* betydningen "sendte" (og ikke fx "ordnede, dannede, indrettede, (ind)satte"

eller lignende, jf. Kalkar s.v. "Skikke"), og at han har forbundet sætningen "Thu menskæde hanum noghet lidhet for ænglæne" med noget så ubegribeligt som at mennesket/menneskets søn er kommet til næsten at ligne englene ved at blive "menneskeliggjort".

Yderligere undren fremkalder Pil Dahlerups næste kommentar, hvori den gammeldanske tekstprøves individuelle træk søges identificeret ved mere eller mindre eksplicit sammenligning med den citerede nydanske oversættelse, der i det mindste er ca. 500 år yngre. Om den første gammeldanske sætning hævder Pil Dahlerup (1:129) at den ikke hænger rigtigt sammen, men til gengæld lyder ganske poetisk, hvilket belægges med eksemplet "Derfor skal jeg se dine himle" (det lyder vel i al fald også ganske poetisk ved siden af "Når jeg ser din himmel" i 1992-oversættelsen). Om den senere del af den gammeldanske tekstprøve siger hun (1:129) at det ser ud til at oversætteren ikke har kunnet fatte den dristige tanke at mennesket kun er lidt ringere end Gud (Gud er 1992-oversættelsens mål for mennesket), og at det i al fald bliver til "end englene", samt at oversætteren muligvis har opfattet det som om der er tale om Jesus idet "'mennesket' glider over i 'menneskesønnen'" (modsat "et menneskebarn" i 1992-oversættelsen). Til sidst slår hun fast at hele eksemplet sammen med nogle tidligere nævnte eksempler andetstedsfra viser "middelalderoversætternes kamp for at udvikle det danske sprog; der er lang vej igen, før det bliver et flydende litterært sprog. Men oversætterne viser også en indlevelse og poetisk sans, der kan måle sig med nutidens" (1:129).

Hvis man går bag om de to oversættelser—den gammeldanske overleveret fra ca. 1500 og den nydanske af 1992—til deres særdeles velkendte forlæg, bliver Pil Dahlerups sammenligning, der umiddelbart virker bagvendt, på ingen måde mindre mal à propos.

1992-oversættelsen kan måske bedst beskrives som resultatet af en konfrontation af ældre danske (på hebraisk og på Luther efter hebraisk byggende) oversættelser med den hebraiske grundtekst i så oprindelig en form som den moderne bibelfilologi overhovedet har været i stand til at fremgrave den, og bibelkritikken har vel at mærke gjort en

og anden landvinding siden de ældste danske oversættelser af Det gamle testamente på (bl.a.) hebraisk grundlag så dagens lys i reformationstiden.

Den gammeldanske oversættelse af ps. 8 skyldes ikke konfrontation med den hebraiske grundtekst, men bygger alene på det der var den almindelige bibelske "grundtekst" i den vesteuropæiske kirke i middelalderen, Vulgata, dvs. den latinske bibeltekst som kirkefaderen Hieronymus først og fremmest har æren af at have etableret, snart ved nyoversættelse af grundteksten, snart ved revision af en ældre latinsk oversættelse. Vulgata er i øvrigt nærmere omtalt af Pil Dahlerup selv (1:532–34).

I lyset af Vulgatas version af ps. 8 forsvinder den gammeldanske oversætters postulerede forståelsesproblemer i den blå luft, lige så vel som hans kamp for at udvikle det danske sprog og hans indlevelse og poetiske sans. Det viser sig nemlig at han har oversat Vulgata-teksten slavisk, i overensstemmelse med et af tidens gængse (og i den filologiske litteratur velbeskrevne) principper for bibeloversættelse, *verbum de verbo*-princippet: "dine himle", "englene" og "menneskets søn" findes allerede i Vulgata (jf. *caelos tuos, angelis* og *filius hominis* i citatet nedenfor) ligesom alt hvad der ellers står i den gammeldanske tekst—bl.a. er der i Vulgata så lidt som i den gammeldanske tekst nogen gådefuld tale om at "menneskeliggøre", til *Thu menskæde* svarer ganske ligeud *Minuisti 'du (for)mindskede'*: "Quoniam videbo caelos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas quae tu fundasti: quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum" (*Biblia sacra vulgatae editionis* [Roma 1965], 442). I modsætning til hvad Pil Dahlerup antager, har "kamp for at udvikle det danske sprog" og "indlevelse og poetisk sans" formentlig været den gammeldanske oversætter lige så uvedkommende fænomener som den fjerneste planet. *Verbum de verbo*-princippet tolkes i al fald gerne som udtryk for middelalderens herskende syn på bibeloversættelse: at kunne man endelig ikke undgå det kætteri at oversætte, så skulle man i det mindste tilstræbe den mest muligt direkte gengivelse ikke alene af indholdet, men også af formen,

for at Bibelens ord kunne bevares som mysterium.

Bogens udenværker omfatter først og fremmest en bibliografi, hele tre registre (personregister, værkregister, emneregister) og et righoldigt illustrationsmateriale, der gennemgående snarere afspejler en glitrende mellem-, syd- og vesteuropæisk middelalderkultur end den temmelig prunkløse nordiske. Her skal kun bibliografien kommenteres lidt nøjere.

Ligefrem lovende for den videnskabelige diskussion lyder det ikke når Pil Dahlerup i forordet taler om at hun har søgt at løse sin i princippet umulige opgave—at skrive litteraturhistorie—bl.a. "ved at inddrage så meget af den nationale og internationale forskning, jeg har kunnet overkomme" (1:17). Hvad det gælder om, må være at inddrage den i sammenhængen relevante forskning, hverken mere eller mindre.

Bibliografien bag i bd. 2 (2:341–85) aflægger dog talende vidnesbyrd om at Pil Dahlerup har overkommet meget, skønt selvfølgelig ikke alt. For bare at nævne et enkelt eksempel: nyere forskning inden for den svenske middelalderlitteratur, der står den danske nær både genetisk og typologisk, er særdeles sparsomt repræsenteret; nyfilologisk inspirerede værker som Roger Andersson, *Postillor och predikan: En medeltida texttradition i filologisk och funktionell belysning* (Stockholm 1993), og Jonas Carlquist, *De fornsvenska helgonlegenderna: Källor, stil och skriftmiljö* (Stockholm 1996), kunne ellers nok formodes at have haft relevans.

Bogens bibliografiske system er i princippet indrettet sådan at der inde i teksten gives nødtørftige oplysninger (typisk blot et forfatterefternavn plus sidetal), i den afsluttende, kapitelvis ordnede bibliografi derimod fuldstændige. I praksis virker dette sympatisk tænkte system desværre ikke gnidningsfrit.

At der i det bibliografiske afsnit figurerer navne eller titler som ikke nævnes i selve teksten (fx *En norrøn versjon av visio Pauli*, red. Mattias Tveitane, 2:360), er ganske vist ingen ulykke, skønt deres funktion dér er gådefuld, når bibliografien alligevel ikke gør krav på at udtømme eller blot være repræsentativ for de enkelte emner. Betydelig værre er det at der figurerer adskillige navne eller titler i selve teksten som (1) slet ikke

er nævnt i bibliografien—det gælder tilsyneladende bl.a. Haastrup 1:146, Hiort 1:317, Jexlev 1991 1:380, 465, Recke 2:162, 164 og Søndergaard 2:212; (2) er anbragt på gal alfabetisk plads, om end under det behørigt kapitel i bibliografien—det gælder fx McGuire 2:362 og Keen 2:372; (3) har forvildet sig ind under et forkert kapitel i bibliografien—det gælder henvisningerne i afsnittene “Ridderskab i Danmark” (2:34–35) og “Nordiske kunstnertyper” (2:35–37), der dukker op i bibliografien til det store afsnit om ballader (2:376–78); (4) er blevet optaget i bibliografien under andet stikord end det hvorunder der henvises i teksten—fx Lehmann 1:140, der findes under *Jacobus Nicolai* i bibliografien 2:350; (5) kun er nævnt i bibliografien til et enkelt af de kapitler hvori de figurerer, og her endda eventuelt kun indirekte—det gælder fx de Hamel, der kun er nævnt i teksten 1:81, men skal findes i bibliografien til et kapitel i bd. 2 (“Begrebet ridderskab” 2:17–34) og her under stikordet *Medieval Craftsmen* (2:372).

Mindst lige så slemt er det at en hel del henvisninger kun består af forfatternavn og eventuelt årstal, men intet sidetal, selv om de sigter til monografier eller monografilignende artikler og ikke alle sammen blot tilhører uforpligtende en passant-bemærkninger—således fx Jonsson 1996 1:202–3, Gad 1:379, Brøndum-Nielsen 2:99 og Hildeman 2:222.

Så generende for læsningen selv et diskret bibliografisk apparat kan virke, lige så nødvendigt er det dog at det er til stede, ikke for sin egen skyld eller som bevis for forfatterens duelighed i akribiens højere skoleridt, men af hensyn til læsere der ønsker at fordybe sig, for ikke at tale om læsere der blot ønsker at få syn for sagn, kort sagt: for at værket kan leve op til det krav om dokumentation der sikrer dets videnskabelige status.

Når ordet *akribi* nu er nævnt, så skal det også nævnes at de bibliografiske detaljer ikke er overdrevent præget af dette fænomen, hverken detaljer som man synes at en behjertet forlagsredaktør kunne have taget sig af, eller sådanne som alene er forfatterens ansvar. Den svenske filolog Birgit Klockars kaldes konsekvent Klockar (1:135–36, 2:350); udgiveren af *The Old English Soul and Body*, Douglas Moffat, kaldes Mossat 1:301; udgiveren af den danske *Priorens Disputats med Guidos Sjæl*,

Gunnar Knudsen, kaldes Gunnar Hansen 1:381; forfatteren af indledningen til *Middelalderens Danske Bønnebøger*, Alfred Otto, kaldes Karl Martin Nielsen 1:458 og Karl Martin Larsen 1:459 (Karl Martin Nielsen er tekstudgiveren, Karl Martin Larsen og hans indsats for bønnebøgerne er ukendt); Molbechs udgave fra 1836 af Hr. Michaels rimværker dateres til 1856 (1:183, 387 m.fl.); Anders Sunesens *Hexaëmeron* påstås (1:505) at være oversat af Jørgen Pedersen og versificeret af H. D. Schepelern, men er oversat (til nydanske heksametre, hvad der indebærer at oversættelsen bliver så fri at oversætteren foretrækker at tale om “gengivelse”) af filologen H. D. Schepelern (og teologen Jørgen Pedersens eneste andel i udgaven er et bidrag til efterskriften om *Hexaëmeron* i europæisk tradition og som kristent digterværk), etc. etc.

Det er ikke svært for en filolog at få øje på svagheder ved middelalderbindene af Pil Dahlerups danske litteraturhistorie. Foruden at logikken og den videnskabelige metodik kan svigte, hviler fremstillingen på misforståelse efter misforståelse af den til grund liggende litteratur, først og fremmest den filologiske og historiske faglitteratur; men selve den omhandlede middelalderlitteratur går heller ikke ram forbi. Svaghederne er vel at mærke ikke filologens private problem, selv om en sådan naturligvis på fagets vegne må græmme sig over at nøjsommeligt indvundne forskningsresultater øjensynlig er så ligegyldige at de ikke behøver at læses til gavn, og at metoder der er udviklet ved dyrekøbt erfaring, øjensynlig også er så ligegyldige at de ikke behøver at blive brugt. Problemet gælder tværtimod læserne generelt og specielt da de litteraturstuderende ved Københavns Universitet, som synes at være bogens primære læserkreds; den er i al fald blevet til i nøje tilknytning til Pil Dahlerups undervisning, fremgår det af forordet, hvor hun udtrykkelig retter sin største tak til “de studerende ved Københavns Universitet, som jeg har undervist i middelalderens litteratur og i litteraturteori. De har været mine største inspirationskilder og mine skarpsindigste kritikere” (1:19). Det er en lidet opbyggelig tanke at denne sagesløse ungdom er blevet trukket igennem så mange ræsonnementer på falske præmisser og fx desforuden har fået det falske

indtryk at forskningen ikke har bedre bud på hvordan man tolker et navn, end et tilfældigt opslag i en ordbog, eller bedre bud på hvordan man øver tekstkritik og—om muligt—rekonstruerer en tekstoverlevering, end smag og behag, for nu kun at nævne et par eksempler der straks springer en filolog i øjnene. Først og fremmest er problemet dog selvfølgelig forfatterens; for hvis læserne ikke kan have tillid til præmisser og ræsonnementer, så taber de på forhånd interessen for de konklusioner om den danske litteratur i middelalderen som er bogens overordnede budskab.

At Pil Dahlerups bog ikke kan kaldes et stykke stringent videnskab, betyder ikke at den ikke kan læses med udbytte. Hun har hentet et enormt materiale frem, hun har haft sin egen indfaldsvinkel til det ved at insistere på at opfatte det som kunst, så vidt muligt (og lidt til), og hun har ladet sin litteraturanalytiske kunnen komme det til gode. Tilmed er bogen skrevet med et ganske sjældent talent for at gøre sine læsere engagerede i tekster fra fjerne tider. I den forstand er den opbyggelig nok.

Britta Olrik Frederiksen

Stefanie Würth, *Der "Antikenroman" in der isländischen Literatur des Mittelalters: Eine Untersuchung zur Übersetzung und Rezeption lateinischer Literatur im Norden*. Beiträge zur nordischen Philologie 26. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1998. 296 sider.

I 1995 habiliterede Stefanie Würth med en afhandling om islandske oversættelsesarbejder fra middelalderen, og i 1996 gjorde hun afhandlingen i "überarbeitete Version" klar til bogudgivelse. Det er blevet til det 26. bind i udgivelsesrækken "Beiträge zur nordischen Philologie".

De middelalderlige oversættelser, som er bogens emne, har alle latinske tekster som forlæg og handler om begivenheder fra den fjerne fortid. De har udseende af at være historiske værker, og Stefanie Würth følger sin læremester Kurt Schier, når han bruger betegnelsen "pseudohistorische Übersetzungswerke". Det fremkommer dog allersidst i bogen, at hun ikke er tilfreds med denne, som hun siger, "pejorativ belastete Bezeichnung" og kunne ønske sig et andet og mere præcist udtryk. Hun gør nogle forsøg og ender med betegnelsen *Antikensaga*, svarende til det islandske *forntíðarsaga*. Det er et udmærket valg, som angiver både indholdet, dvs. antikken, og formen, dvs. prosa. Würth har holdt fast ved dette valg i sin udgave af tyske oversættelser af de islandske tekster, hvoraf første bind er udkommet under titlen *Isländische Antikensagas* (München: Diederichs, 1996). De tekster, som danner grundlaget for Würths kritiske undersøgelse, er de fem islandske værker *Rómverja saga*, *Trójumanna saga*, *Breta saga*, *Gyðinga saga* og *Alexanders saga* og disses latinske forlæg.

Bogen er opdelt i seks hovedkapitler, som igen er delt i underkapitler med mindre afsnit. Efter det indledende kap. 1 kommer bogens længste og vigtigste kapitel ("Die pseudohistorischen Übersetzungswerke", 9–135) med en grundig gennemgang af alle de islandske tekster med henblik på deres overlevering, deres latinske forlæg, forholdet mellem forlæg og oversættelse og til sidst overvejelser om tid og sted for oversættelsen. Her har Stefanie Würth på fortrinlig vis